

57
M. G. S.

Öförgripeliga Tankar

Om

Ögråsens hvarjehanda

S y t t a ;

Med Wederbörandes Tillstånd /

Under

Oeconom. PROFESSORENS, Kongl. Swenska Wet-
tenskaps Academiens / och Upsala Wetensk. Societ.

LE D U R D E S /

Samt nu warande Phil. Fac. Dec.

Öfver PEHR KALMS

Inscende,

Till allmän granskning /

För Lager-Krantsen /

Utgifne

af

ISAAC ALGEEN,

Nov. Sinne,

Åbo Acad. Öfver Lärosal den 15. Julii 1757. f. m.

ÅBO, Tryckt hos DIRECT. och Kongl. Boktr. i Stor-
stendömet Finland, JACOB MERCKELL.

VIRO

Plurimum Reverendo atque Praclarissimo

D: NO MAG. HENRICO
ALANO,

Ecclesiarum, quæ DEO in *Vebmo* & *Localax* colliguntur, PASTORI longe meritissimo, Adjacentis districtus PRÆPOSITO gravissimo.

Avunculo summa animi veneratione colendo.

Quum favorem affectumque Tuum, *Avuncule* optime, prorsus singularem, quo Parentes meos Carissimos, indulgentissime prosequi soles, gratiamque incomparabilem, qua me cumulare voluisti, semper venerabunda habeam memoria; non potui, quin hac occasione, opusculo hoc quali

quali quali, quod Tibi sacratum esse per-
cupio, gratissimum animum meum, reverentia,
qua par est, quodam modo facerem testa-
tum: Oro igitur & obsecro, digneris, *Avun-
cule* summa animi veneratione colende, le-
vidense hoc munusculum sereno vultu ad-
spicere, cum nec ætas mea, nec fortuna
admittit, Tibi melius offerre. De cæ-
tero *Summum Numen* calidissimis precibus
fatigare non intermittam, velit Te, *Avun-
cule Optime*, in longam annorum seriem, sal-
vum, sospitem & incolumem, *Ecclesiæ, Rei-
publicæ, Honoratissimæ Familiæ, Amicisque &
Clientibus* servare. Cui voto ut DEUS pon-
dus addat, ex animo sincere optat,

Admodum Reverendi NOMINIS TUI

cultor devotissimus,
ISAAC ALGEEN.

Plurimum Reverendo atque Doctissimo

D: NO MICHAËLI
ALGEEN,

Sacellano in Carlöö vigilantissimo, Patruo dilectissimo, sinceroque animi affectu perpetuo venerando.

VIRO

Plurimum Reverendo atque Præclarissimo

D: NO MAG. GUSTAVO
BÅNG,

Sacellano in Lundo meritissimo, Præceptori olim Fideiissimo, nunc vero Affini quovis honore prosequendo.

Quod meditationes hæc vobis, Patruæ & Affinis æstumatissime, ea, qua par est, animi Observantia obtulerim, feci non tam more passim & ubique recepto, quam ex debito, quo ob arctum sanguinis vinculum me NOMINIBUS VESTRIS obiter

obstrictum sentio. Præterea nisi hac læta occasione, Tuum PATRUE OPTIME, nomen gratissimo prosequer animo, pro præcipuo favoris Tui documento, jam in ipsis incunabulis mihi exhibitio, vix notam ingrati hominis effugerem: Te enim spondente, me sacro lavacro a meis delictis ablutum scio. Nec minori obnoxius essem malo, si reticerem largam beneficiorum segetem, quam mihi sæpe metendam exhibuit voluntas Tua, AFFINIS HONORATISSIME, propensissima; Tu enim omne studium, omnemque operam impendisti solidæ meæ informationi, primique meæ eruditionis principii auctor fuisti. Accipiat igitur, PATRONI quovis honore prosequendi, hunc qualem qualem ingenii mei sætum, in gratissimi animi pignus, & perpetuæ observantiæ arrham. DEum omnium honorum possessorem pro Vestra incolumitate, votis meis compellere non intermitam, ut Vobis, & Vestris, bene diu gaudio & emolumento omni frui liceat.

Plurimum Reverendor. NOMINUM VESTRORUM

Cultor Humilimus,
ISAAC ALGEEN.

Plurimum Reverendo atque Clarissimo

**D: NO MAG. P E T R O
S O N C K,**

Adjuncto Ecclesiae Raumoënsis dignissimo, Fauto-
ri & Amico certissimo.

Fecit non tam prisca in Aonidum castris recepta,
quam mutua, qua diu fruimur amicitiae consuetu-
do, ut pagellas has levissimas, usum Zizaniorum, quali-
tercunque exponentes, Nomini Tuo, Plurimum Reve-
rende atque Clarissime D:ne, consecraverim. Va-
ria sunt, Plurimum Reverende D:ne, & plurima
Tuae erga me benevolentiae favorisque indicia, quorum
me saepius participem fecisti, quibus enumerandis haec
pagina non sufficit. Rogo igitur, velis lineolas has,
quas instar obligatoriae tabellae, omnibus legendas pro-
ponam, tanquam interpretes gratisimae mentis, beni-
gne accipere. De caetero, servet Te DEUS T. O. M.
Ecclesiae commodo, ubi laboras fideliter, Tuorum cogna-
torum emolumento & solatio, amicorumque omnium
gaudio. Ita animitus vovet

Plurimum Reverendi NOMINIS TUI

Cultor observantissimus
ISAAC ALGEEN.

Perquam Reverendo atque Doctissimo

**D: NO A N D R E Æ
A L G E E N,**

Adjuncto Pastoris in Pyhæma Vigilantissimo, Fra-
tri optimo, Dilectissimo.

Nil jucundius mutua, nil charitate dulcius Fratrum;
hec verba, quibus tam graphice, & suis charita-
tem depingit coloribus, Poëta Fraternali, dum mecum
pensitavi, non potui, quin opusculo hoc mediante, pu-
blice Tibi Frater Dilectissime, pro amore Tuo in me,
gratis significarem mentem; tot enim a Te, Fra-
ter amantissime, in me extitere Fraternali amoris docu-
menta, quot a Fratre unquam proficisci possunt opti-
mo: nam non solum consiliis in quolibet casu integer-
rimis mihi succurristi, sed etiam Tuis me sublevasti fa-
cultatibus; igitur animum deficit facultas, qua illa re-
pendam, clementissimum adprecabor Numen, ut qua-
cunque felicitate benigne Tibi largiatur,

TUUS

Fidelissimus Frater
ISAAC ALGEEN.

Brufs- Bofhållaren /

Wäl- Åhrebörne och Hög- Wälaktad

Herr MÅRTEN ALMSTRÖM,

Min Gunstige Synnare och Wän!

Handelsmannen /

Åhrebörne och Hög- Wälaktad

Herr MATHIAS STRANDSTEN,

Min Högtåhrade Cousin!

Ånsedt widden af de ämna och årkånslö- fulla rörelser, hwaraf mitt inre är upfyllt, samt min tyfsta och förborgade tanka i sig hysar, emot den stora ynnest, I mine Herrar, skåde mig årte behagat, ej af mig med orden, tilfylllest uttröckas kan; hoppas jag dock, at Eder ädelmodighet ej förtänker ett menlöst sinne, at, samt med nog mätta ord, offenteligen framte des listiga årkånshet. Frukten däråf, hafwen I mine Herrar, i detta mitt Andra Academiska År- bete, hwilket jag Eder härmed upoffrar. Uptagen fördenksfull denna ringa gåfwa, icke som swarande emot Eder godhet, utan som det red- baraste jag förmår frambringa. Min innerliga ånskan skal däremot wa- ra, det Allmagten wille bekröna Eder lefnad med allskjõns lycka och säll- het, samt låta den dag sent uprinna, då Edra Åhndriga och Wänner Kela nöddgas sakna i Eder så dm omwård, så ljuswa umgånges- Wän, och så osiwikeliga Stöder. Jag lesfwer med nöjse

Minne Herrars

Hörsamsste Tjenare

ISAAC ALGEEN.

Företal.

Det borde wäl så den stora kärlek Allmagten i alla ewighet haft til Människjo-slågtet, som ock de böga tankar wi äre skyldige at hysa om Skaparens wishet, förbinda oss at tro, det ingen Sten eller Jordart är så föragtelig, ingen Wäxt så ringa, intet Kråt så oansenligt, som icke tjenar Människjan til sin bestämde nytta; Dock sådant oagtadt, gjör likwäl den fördärwade naturen, såsom benägen til allt ondt, ofta hos Människjan inkast, då hon endast låter leda sig, utan widare granskning och nogare omdöme, efter det begrep desj sinnen henne slipprigt gifwa wid handen, hwarigenom Människjan afwiker från den tankan hon med wördnad om Skaparen hålla borde. Huru Människjan sålunda ofta far wisse, kunde med margfaldiga exempel bewisas; Men mitt enfaldiga gjöromål skal endast denne gången wara, at wisa, det en hof Wäxter, som allmänt kallas Ogräs, af Skaparen kunna ju tillika wara Människjan så wäl til brynstenar, at skärpa förståndet på, som ock dem til straff, hwilka låggja å sidu den agisamhet Allmagten af oss i dy mål fordrar. Aldenstund detta Minne är både behageligt och wigtigt, så utbeder mig den Gunstbenägne Läsaren tåktes besnågit ursäkta, om det ej blifwit så utfördt som sig bordt, och at jag ej med orda-sågring kunnat pryda mitt tal.

A snart wår första Stamfader Adam genom olydnad fallt i synd, fick wål han och hans efterkommande af den store GUDen, höra denne swåra Predikan: Förbannad ware marken för dina skull; med betydmer skal du nära dig på henne, i alla dina lifsdagar. Törne och Tistel skal hon bära dig Du skal äta ditt bröd i dins anletes swett. 1. Mos. B. 3: v. 17, 18, 19 Derföre finne wi ock, at de Wårter hwilka allmänt plåga kallås Ogrås, (hwarmed förstås sådana Wårter, hwilka obudne insinna sig uti någon i bruk warande Jord, och med deras tidiga eller frodiga wårt förqwåssa eller annars skada de der med slit sådde Orter) äro af den elacka art och beskaffenhet, at de lika som härja och margfaldt skada wissa ställen, derigenom at de med deras frodiga tilwårt dragga all den närande saften af Jorden, som befordrade Sädens och andra nyttriga Orters lifliga wårt, och Fruktens ymnighet, hwarof Människjan sitt lifs-uppehälle och annan förmån ärnå skulle, samt således wid första påseendet intet tjena Människjan til någon nytta, men twårtom til mångfallig skada: Men häri, som i alt annat, lysér GUDs grundlösa godhet, ty med sselfwa straffet har han behagat hejknippa margfällig nåd, kärlek och nytta: Finne wi icke, at Åkerbruk och Landtlesiverne är nu et bland de nöjsammaste och oskyldigaste gjörsmål? På huru mångfaldt sätt bidraga de ej til hälsan? Twårtom blir den gemenligen full med sukdom och uselhet, som ej gittar hålla kroppen i nödig rörelse. Alla skapade ting winna om den Alswåldige GUDens stora wisshet och godhet: den röijer sig också ej mindre, hwad desse Ogrås angår; Ty härigenom twingås Människjan, at gjöra all möjlig upmärksamhet, at utransaka deras natur, och hwad orsaken

ten är till sike Värdens upkomst, om annars den skada derigenom Samhället påhänger, undvikas skal. Denna upmärksamheten leder en omhugfen Jordbrukare till hvarje handa försäts anställande, ty derigenom får förståndet tillfälle att utöfva des krafter på sådana Medels uptråkande, hvarmed tillvärdten för Ogråsen kan förekommas; Nöden lærer en ofta mycket godt, och det man annars ej kändt eller hittat på: Viskan sätter ej sällan snabbe fötter under en annans lat Häst. Så gjöra äfven Ogråsen; De gifwa Människan ofta tillfälle att skärpa eftertankan, upöfva förståndet, att slipa och hvarssa det samma, lika som en Brynsten gör för Stål: hwilket af följande skal ljusligen inhämtas.

S. 2.

Som man lyckeligen wil utrota Ogråsen, bör man noga hafwa sig bekant deras natur och art, deras lefnadsfärd ifrån Fröets groende, ända tills de burit mogen Frukt; De drifwa alltså en till wissa delars upodlande af Natural-Historien. Ogråsen stihjas ganska mycket till Jordmohn de fordra; somlige älska håldst lågländta ställen, andra terra; några löpa med Rötterna i Jordbrynet; andra slå dem djupt ned; somliga så sig hwarit år; andra lefwa nästan beständigt af samma Rot; somliga kufwas lätteligen af en sådan Sådes-art, andra e; Med ett ord: Det är i mer än mycket, hvari de skiljas från hwarandra; Man måste då utspäna deras art, och följa naturen i deras utöfande; Ty tungt, ja merendels fåfångt arbetar man mot naturen; fåfångt böde en till, att allena med mycket plöjande utrota Dwickroten; Det wore snarare att gifwa den nytt lif. De som intaga lågländta ställen på Åkrar, der Wain ibland står och syrer, och der de underkufwa alla Sådes-slag, påminna en Åkerman att akta sig för Dalar och nedriga ställen på Åkerstycken.

Man kunde med mångfaldiga exempel bestyrka nödvändigheten af OgräSENS naturs kännande, om man annars wil wara lycklig i deras förjagande; men fortheten förbjuder det.

§. 3.

Sådare bidrager OgräSEN på margfalligt sätt, ej allenast til större insigt och förkofran i Jordbruket, utan ock til ganska många Mechaniska påfund: De gifwa skarpsynta hufwuden mångahanda tilfällen at befordra Mechaniquens tilvärt och upodlande. At denna sannings oumstötelighet ej må bero wid blotta sägen, wil jag rygga mig til ärfarenheten, then nogsam lärer öfwertryga en och hwar, som sig til sinnes förer, hwad omhugsan OgräSENS obudne infinnande och tilvärt i Åkeren, tilskyndat idoga Landbrukare; Ty wil man allenast gjöra någon upmärksamhet, på de egenheter, som finnes hos tvåanne personer, af hwilka den ena med eftertankta fjödt den frugtbarande Jorden, men den andra der emot utur agt låtit all agtsamhet derwid, följandes endast wägen den han mödlost gå kunnat; så finnes straxt hwad insigt, och huru mycket större ljos den förra sig igenom sin omhugsan fram för den senare förwårswadt: Han säger intet at den Allwisfa Skaparen omedelbart låtit Ogräset deri upwåra, liksom han allenast wille derigenom, födan för Människjorna affåra, utan han wisar at Människjorna sjelfwa ofta äro orsaken til deras ymnoga upkomst; Det kan ock lätteligen begripas, emedan erfarenheten wisar, at Gjödselen, som slåpas på Åkeren, til större delen har sin uprinnelse af hwarjehanda Wårter, hwilka tjent Creaturen til födo. Desse Wårters Frö kunna ofta eskadde gå igenom Creaturen, ligga oförändrade en tid i Gjödningshögen, och då en sådan obrunnen Gjödning föres på Åkeren, så desse Ogräsfröen som nytt lif, gro, stjuta up, och förqwåssa årtilliga Säden.

Sådesarter, och med flit sådda Wärter; I anledning deraf blifwer man nödsakad at tänka på sådana medel, som bäst kunna tjena til Ogråsens förekommande. Man brukar då derwid den försigtighet, at man ej genast, eller efter det Gjuddselen blifwit uplastad och församlad, låter släpa den samma på Åkren, utan lemnar hånne tide-rum, at ligga församlad i stora högar, och brinna tilhopa, på det Fröet, som der inneslutes, må igenom rötande blifwa ofruftsamt gjordt. Som åtskillige Ogrås triffas håldst på Wattusura ställen, eller der Watnet annars ej så hastigt aftrinner, då de der med sin frediga wårt utrota den sådda Säden, så drifwa desse en Jordbrukare at använda all möjelig flit, at med Dikens uplastande gjöra Åkren torr, på det at Watnet må blifwa wäl uttappat, hwilket i widrigt fall komme at ligga på Åkren, samt medelst fyrnad betaga kraften af Gjuddselen, och tilfoga Säden på åtskilligt sätt skada. At så mycket lättare förråtta dikande, leder estertänkan en Jordbrukare, at upfinna hwarjehanda tjenlige Dikes- och Mullploogar, jämte annan redskap, at skyndsamt wärkfälla detta.

Åkerens flera gångors upfjörning är ock en af naturliga orsaker, som bidrager til Ogråsens utöddande; ty så ofta Åkren upfjöras, så ofta rubbas ock Roten för Ogråsen; här får åter en estertänksam Hushållare anledning, at up tänka alla handa tjenliga Ploogar och Åkerbragd, allt efter Jordmohn, Landets natur, Ogråsens art och beskaffenhet, m. m. Och här ser man orsaken, hwi ofta Åkerredskapen på den ena Orten äro så wida skilde från en annans; ty ofta är i den ena Orten helt andra Ogrås än i den andra, och som fordrar ett helt annat Åkerbruk. Så ser man, at der Orvickrotten starkt rotat sig in, duga ej de wanliga Harfwoor, utan brukas der andra, gjorda på ett särdeles sätt. Widare til förekommande af Ogrås, har förfarenheten lärdt, det man en-

): 3

kannens

Kannerligen bår i börian så sådana Sædesarter, som genom deras tidiga och frödigas wårt, taga lika såsom lofwen för Ogråsen, och dymedelst förqwåssa och utrota dem; således brukta omtänksamma Hushållare så Åkeren efter gjöddandet, första Åhret med Råg, ty Rågen är befunnen wara en hårsåkare öfwer de flesta Ogrås, för des hastiga och långa upwårt.

Sålunda har man sedt låcka Åkermån hafwa genom Rågs försigtiga sående, så i grund utrotadt Landt: Hårwan, at hon ej mera syntes på de Åkrar, der hon dock förut, mer än i Mannaminne, så inrotat sig och hårsakat, at den under kufwat måst alt hwad der blifwit sådt; Men som årfarenheten wist, at wissa Ogrås äro öfwen måstare öfwer Rågen, såsom Tranårter, Åkerwinda &c. Så hafwa desse gifwit en omhugsen anledning, at anten genom kastande, befria Sæden från en del af dem, eller ock at fly til Mechaniquen, at anhålla om hennes hjelp; Härigenom hafwa åtskillige behändigas Sædesrånings-Machiner upkommit, hwaraf somliga genom starkt wäderdrag och puftande skilja Sæden från Agnar och lättare Frön af Ogrås; andre åter, gjorde som Harpor eller Säll, utträtta samma med de tyngre Fröen. Sådane Säll äro gemenligen af förtent Järnbleck, och botnen stampad full med håt, efter Fröens storlek: Harporna gjöres merendels af grofwa Mekingstrångar, som de gröfsta på ett Clavér, hwilka ställas uti en stark Ram, mer lång än bred, uppå tre eller fyra Stallar, uti hwilka skärorna så tätt äro stampade, som Harpan, efter de Fröen man wil skilja, gjöres fin til: Strångarne ligga i de samma, och spännas lika som på Clavér, alla til lika låt. (Se Braun. Åkerföds. pag. 171.)

Sålunda hafwa Ogråsen gifwit anledning til hwaras handa högstnyttiga Sædesrånings-Machiner, hwarmedelst ej allenast Sæden kan renas från allehanda Ogrås, hwaras Frön kunna åstadkomma så margfald skada, både på Åker, Trå

Trågård och annorstädes, och äfwen i Mat på Människans Hålsa; utan kan ock härmedelst den ena Sädens-arten lätt skiljas från den andra: de gröfre Kornen af samma slag, från de smärre, då det Kärnfulla kan brukas til Utsäde, och til Mat för Folk, men det slöare gifwes åt Boskafen.

Som Kornet är måst illa utsatt för Ogräs och annan Ohyra, så fordras dertill ock en någorlunda fet och från Ogräs-fröen friad Jord, eller bår Gjødselen, som brukas under Kornet, wara wäl brunnen, annars gjer hon mycket Ogräs, hvilka med sin snabba och frodiga wårt, förekomma Kornet, och underkufwa, samt til en stor del förqwäfwa det samma. Säkraft är dertfore, at Någen säs först i nygjødt Land, som befriar och ränsar Åkeren af alt Ogräs, och Kornet säs sedan, utan vidare gjöddning, straxt derefter. (Se Braun. pag. 69.)

S. 4.

Wrdteligen har den skada och beswår, som Ogräsen åstadkomma, gifwit Människorna anledning, at estertänka och utgrunda, om icke den gode Skaparen nedlagdt desutom uti dem någon smuerlig nytta, anten då uti Hushållningen, eller Läkare-Konsten, eller i något annat. Erfarenheten har ock wißt, at många af de wårsta Ogräs, hyst tillika innom sig så mycken nytta, at man likasom städt i twihselsmål, om man hade fog nog, at kalla dem Ogräs. Så har man funnit, at af Orwickroten kan gjöras tämmelig godt Bröd, hware med mången, wid Sädens miswårt, kan rädda lifwet: At desutom ganska tjenlig at fästa Mullwallar. Af *Chenopodium Album*, tilreder Irländaren sig på mångfaldt sätt en smaktlig Mat; Bladen, ja ofta Rötterna med, af *Sonchis*, *Cardus*, *Serratula*, *Arctium*, *Leontodon*, *Lapsana*, med flera, tjena de fattige, både innom och utom Rifet, til föda. Af Åkerfenaspens

pens Blad gjöres Grönkål, och af Fröen prässas Olja, tjens-
 lig både til Mat och Lampor; dyllit Olja tilredes af *Doora*,
 eller *Myagrums Salivum*. Hwad margfallig nytta man kan
 gjöra sig af Ormbunkar, kan ses af Herr Candidat. Lagi
 Disputat. Tranärter äro ett begjärligt Foder för Creatur,
 och en af de nyttigaste Hjälpmedel, at nyttja på Hårdwallsångar.
 Man kunde skrifwa en tjock Bok, om man endast wille anfö-
 ra, och omständeligen upräkna de mångfallige nyttor, som re-
 dan äro bekante af våra Ogräs-arter. Och margfaldt flera
 lärere framtiden upträffa. Mina kringsturna wilkor tillåta mig
 ej, at utföra detta Ämne. Det har mångfaldig försäkerhet
 gifwit wid handen, at ofta har en eftertänksam Husbonde ta-
 git mot en Gård, der Åkeren varit så full med hwarje handa
 Ogräs, at man af ditlemnad Säd näppeligen sådt mer än
 Utsädet igen; Men hans skarpsinnighet och slit har inom
 kort tid så ändrat allt, at inga Ogräs mer sådt wisa sig, och
 Åkeren ej mera varit sig lik; Men tvärtom har man ock sedt
 ffje, där en lat och sömnaktig kommit efter en idog och omhug-
 sande Jordbrukare; Där har man sådt se den hårtligaste och re-
 naste Åker, på kort tid blifwa upfylld med alla slags Ogräs.

Äf hwad som i största Forthet och ensaldighet sagt är, lä-
 rer dock ljusligen kunna inhämtas, at Ogräsen tjent, och tjena
 Människan til mycket; At the på mångahanda sätt bidragit
 til förståndets skärpande och upodlande; At åtfyllige Slögder
 hafwa at tacka dem för sin tillwärt; At de tåmmeligen noga
 utmärka och förräda både en slitig och förståndig, såsom ock
 en försummelig eller dum Jordbrukare; At de sålunda äro ett
 wälförtjent straff, för den lata; Och ändteligen at den All-
 wis GUDen uti och med selswa straffet, hopknippar sin
 omsorg och godhet för Människan.

GUDI allena Ähra!

